

การปฏิบัติงานตามบทบาทและความรับผิดชอบของกำนันและผู้ใหญ่บ้าน :
กรณีศึกษา อำเภอดำเนินสะดวก จังหวัดราชบุรี*
The Performance of Roles and Responsibilities of Subdistrict and Village Headmen
: A Case Study of Damnoen Saduak District,
Ratchaburi Province

อดิสร รักภักดี**

Adisorn Rakphakdee

6614832057@rumail.ru.ac.th

บทคัดย่อ

การวิจัยครั้งนี้ มีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาบทบาทและความรับผิดชอบ ปัญหา และอุปสรรคในการปฏิบัติงาน ตลอดจนแนวทางในการแก้ไขปัญหา และข้อเสนอแนะตามบทบาทและความรับผิดชอบของกำนัน ผู้ใหญ่บ้าน ในเขตพื้นที่อำเภอดำเนินสะดวก โดยเป็นการศึกษาวิจัยเชิงคุณภาพ ซึ่งเก็บข้อมูลจากเอกสารและการสัมภาษณ์เชิงลึกกับผู้ให้ข้อมูลสำคัญ จำนวน 6 คน ประกอบด้วย ปลัดอำเภอหัวหน้ากลุ่มงานบริหารงานปกครอง กำนัน และผู้ใหญ่บ้าน ผลการศึกษาค้นพบว่า กำนัน ผู้ใหญ่บ้านมีบทบาทและความรับผิดชอบ ตามพระราชบัญญัติลักษณะปกครองท้องที่ ทั้งด้านการอำนวยความสะดวก การรักษาความสงบเรียบร้อย และการประสานงานระหว่างรัฐกับประชาชน อย่างไรก็ตาม ก็พบปัญหาทั้งด้านงบประมาณ ปัญหาด้านการมีส่วนร่วมของประชาชน ปัญหาด้านบุคลากรและค่าตอบแทน และปัญหาด้านข้อกฎหมายและระเบียบ จึงเสนอแนะแนวทางให้มีการจัดสรรงบประมาณโดยตรงไปยังพื้นที่ การพัฒนาบทบาทและศักยภาพของกำนัน ผู้ใหญ่บ้าน รวมทั้ง การปรับปรุงกฎหมายหรือระเบียบ เพื่อให้สอดคล้องกับการบริหารราชการในปัจจุบัน

คำสำคัญ : บทบาทและความรับผิดชอบ, กำนัน ผู้ใหญ่บ้าน

Keywords : The Performance of Roles and Responsibilities, The Subdistrict and Village Headmen

บทนำ

สถาบันกำนัน ผู้ใหญ่บ้าน เป็นสถาบันที่อยู่คู่กับตำบล หมู่บ้าน มาโดยตลอด ตั้งแต่อดีตจนถึงปัจจุบัน เป็นผู้ที่คอยช่วยเหลือทางราชการในการบำบัดทุกข์ บำรุงสุข ให้แก่ประชาชนในตำบล หมู่บ้าน และเป็นผู้แทนประชาชนในตำบล หมู่บ้าน ในการติดต่อกับภาคส่วนต่าง ๆ ทั้งภาคราชการ และภาคเอกชน ถึงแม้ สภาพสังคมจะเปลี่ยนแปลงไปตามยุคสมัย ทำให้ภารกิจบทบาทหน้าที่ของกำนัน ผู้ใหญ่บ้าน เพิ่มขึ้นก็ตาม โดยที่มีกรมการปกครอง เป็นหน่วยงานที่รับผิดชอบในการกำกับดูแล กำนัน ผู้ใหญ่บ้าน และได้พัฒนาศักยภาพกำนัน ผู้ใหญ่บ้าน ให้เกิดประโยชน์มากที่สุด ด้วยการขยายเวลาการทำงานให้ถึง 60 ปี เพราะประสิทธิภาพการทำงานของกำนัน ผู้ใหญ่บ้าน จะช่วยสร้างเสริมความมั่นใจในการทำงาน รวมทั้ง

* บทความนี้เรียบเรียงจากการค้นคว้าอิสระ เรื่อง บทบาทและความรับผิดชอบของกำนันและผู้ใหญ่บ้าน : กรณีศึกษา อำเภอดำเนินสะดวก จังหวัดราชบุรี

** ผู้วิจัยเป็นนักศึกษาหลักสูตรรัฐประศาสนศาสตรมหาบัณฑิต คณะรัฐศาสตร์ มหาวิทยาลัยรามคำแหง

ปรับปรุงรูปแบบการทำงานของคณะกรรมการหมู่บ้านให้เป็นผู้ช่วยเหลือนายอำเภอ และผู้ช่วยเหลือประชาชนในพื้นที่ได้อย่างมีประสิทธิภาพยิ่งขึ้น ทั้งนี้ กำนัน ผู้ใหญ่บ้าน จะเป็นที่ยอมรับหรือได้รับความศรัทธาจากประชาชนมากน้อยเท่าใด ก็ขึ้นอยู่กับการทำงานที่ทุ่มเทกำลังใจ กำลังกาย กำลังความสามารถในการบำบัดทุกข์ บำรุงสุข ให้แก่ประชาชนของกำนัน ผู้ใหญ่บ้าน (กรมการปกครอง, 2556 ก)

อำเภอดำเนินสะดวก จังหวัดราชบุรี เป็นอำเภอที่มีลักษณะพื้นที่เป็นที่ราบลุ่มแม่น้ำ มีคลองดำเนินสะดวกเป็นเส้นทางน้ำสายสำคัญ มีประชากรประกอบอาชีพเกษตรกรรมเป็นหลัก และมีแหล่งท่องเที่ยวที่สำคัญ คือ ตลาดน้ำดำเนินสะดวก โดยได้มีการแบ่งเขตการปกครอง ออกเป็น 13 ตำบล 105 หมู่บ้าน และมีกำนัน ผู้ใหญ่บ้าน จำนวน 105 คน ซึ่งต้องรับผิดชอบการปฏิบัติงานในพื้นที่ที่มีความหลากหลายทั้งด้าน ภูมิศาสตร์ เศรษฐกิจ วิถีชีวิต และสังคม (แผนพัฒนาอำเภอดำเนินสะดวก 5 ปี (พ.ศ. 2566 – 2570) ฉบับทบทวนปี 2568) นอกจากนี้ กำนัน ผู้ใหญ่บ้านในพื้นที่อำเภอดำเนินสะดวก ต้องเผชิญกับความท้าทายหลายประการ ในเรื่องการทำงาน เช่น การขาดความรู้ ความเข้าใจในกฎหมาย และระเบียบกฎหมายที่เกี่ยวข้อง การขาดทักษะในการใช้เทคโนโลยีสมัยใหม่ ภาระงานที่มากเกินไป งบประมาณ และทรัพยากรที่จำกัด รวมถึงการประสานงานกับหน่วยงานต่างๆ ที่ยังไม่มีประสิทธิภาพเท่าที่ควร

จากความสำคัญที่กล่าวมาข้างต้น ผู้วิจัยจึงมีความสนใจที่จะศึกษาการปฏิบัติงานตามบทบาทและความรับผิดชอบของกำนันและผู้ใหญ่บ้าน ในพื้นที่อำเภอดำเนินสะดวก เพื่อทราบถึงระดับการปฏิบัติงาน ปัญหา อุปสรรค และแนวทางในการพัฒนาการปฏิบัติงานให้มีประสิทธิภาพมากยิ่งขึ้น ซึ่งผลการวิจัยจะเป็นประโยชน์ต่อการพัฒนาศักยภาพของกำนัน ผู้ใหญ่บ้าน และการพัฒนาระบบการปกครองท้องถิ่นให้มีความเข้มแข็งและตอบสนองต่อความต้องการของประชาชนได้อย่างแท้จริง

ผู้วิจัยได้นำแนวคิดแนวคิด ทฤษฎี และงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง ซึ่งมีความสอดคล้องกับบทบาทและความรับผิดชอบของกำนันและผู้ใหญ่บ้าน ในพื้นที่อำเภอดำเนินสะดวก ตามพระราชบัญญัติลักษณะปกครองท้องที่ พระพุทธศักราช 2457 และที่แก้ไขเพิ่มเติม ได้กำหนดบทบาทความรับผิดชอบของกำนัน ผู้ใหญ่บ้าน ตามมาตรา 27 – 28 และบทบาทความรับผิดชอบของกำนัน ตามมาตรา 34 – 35 นำมากรอบในการวิจัย โดยมีวัตถุประสงค์ ดังนี้

1. เพื่อศึกษาบทบาทและความรับผิดชอบของกำนันและผู้ใหญ่บ้าน ในเขตพื้นที่อำเภอดำเนินสะดวก จังหวัดราชบุรี
2. เพื่อศึกษาปัญหาและอุปสรรคในการปฏิบัติงานตามบทบาทและความรับผิดชอบของกำนันและผู้ใหญ่บ้าน ตามพระราชบัญญัติลักษณะปกครองท้องที่ พระพุทธศักราช 2457 และที่แก้ไขเพิ่มเติมถึงปัจจุบัน ในเขตพื้นที่อำเภอดำเนินสะดวก จังหวัดราชบุรี
3. เพื่อนำเสนอแนวทางการแก้ไขปัญหาและอุปสรรคในการปฏิบัติงานตามบทบาทและความรับผิดชอบของกำนันและผู้ใหญ่บ้าน ตามพระราชบัญญัติลักษณะปกครองท้องที่ พระพุทธศักราช 2457 และที่แก้ไขเพิ่มเติมถึงปัจจุบัน ในเขตพื้นที่อำเภอดำเนินสะดวก จังหวัดราชบุรี

วิธีดำเนินการวิจัย

ในการศึกษาวิจัยครั้งนี้ ได้ทำการศึกษาด้วยวิธีศึกษาวิจัยเชิงคุณภาพ (Qualitative Research) โดยศึกษาค้นคว้ารวบรวมข้อมูลจากเอกสาร (Documentary Research) และวิธีการสัมภาษณ์เชิงลึกแบบมีโครงสร้างหรือการสัมภาษณ์แบบเป็นทางการ (Structured interview or Formal interview) ใช้วิธีการเก็บข้อมูลจากผู้ให้ข้อมูลหลัก (Key informants)

ประชากรและผู้ให้ข้อมูลสำคัญ

1. ประชากร (Population) ได้แก่ กำนัน ผู้ใหญ่บ้าน ในพื้นที่อำเภอดำเนินสะดวก จังหวัดราชบุรี
2. ผู้ให้ข้อมูลสำคัญ ใช้วิธีคัดเลือกแบบเจาะจง (Purposive Sampling) เป็นการเลือกกลุ่มตัวอย่าง โดยกำหนดคุณลักษณะประชากรที่ต้องการศึกษาเพื่อเลือกผู้ให้ข้อมูลสำคัญ โดยเลือกจากปลัดอำเภอหัวหน้ากลุ่มงานบริหารงานปกครอง ซึ่งมีหน้าที่กำกับดูแลกำนัน ผู้ใหญ่บ้าน จำนวน 1 คน และกำนัน ผู้ใหญ่บ้าน ในพื้นที่อำเภอดำเนินสะดวก จังหวัดราชบุรี จำนวน 5 คน รวมทั้งหมด จำนวน 6 คน ได้แก่

ผู้ให้ข้อมูลคนที่ 1 คือ ปลัดอำเภอหัวหน้ากลุ่มงานบริหารงานปกครอง ที่ทำการปกครองอำเภอดำเนินสะดวก

ผู้ให้ข้อมูลคนที่ 2 คือ กำนันตำบลท่าหนด อำเภอดำเนินสะดวก จังหวัดราชบุรี

ผู้ให้ข้อมูลคนที่ 3 คือ ผู้ใหญ่บ้าน หมู่ที่ 2 ตำบลบึงงาม อำเภอดำเนินสะดวก จังหวัดราชบุรี

ผู้ให้ข้อมูลคนที่ 4 คือ ผู้ใหญ่บ้าน หมู่ที่ 6 ตำบลบึงงาม อำเภอดำเนินสะดวก จังหวัดราชบุรี

ผู้ให้ข้อมูลคนที่ 5 คือ ผู้ใหญ่บ้าน หมู่ที่ 4 ตำบลบ้านไร่ อำเภอดำเนินสะดวก จังหวัดราชบุรี

ผู้ให้ข้อมูลคนที่ 6 คือ ผู้ใหญ่บ้าน หมู่ที่ 1 ตำบลท่าหนด อำเภอดำเนินสะดวก จังหวัดราชบุรี

เครื่องมือที่ใช้ในการวิจัย

เครื่องมือที่ใช้ในการเก็บรวบรวมข้อมูลในการวิจัยครั้งนี้ ผู้วิจัยได้ใช้วิธีการสัมภาษณ์แบบมีโครงสร้าง (Structured interview) ลักษณะของการสัมภาษณ์เป็นการสัมภาษณ์ที่มีคำถามและข้อกำหนดแน่นอนตายตัวจะสัมภาษณ์ผู้ใดก็ใช้คำถามแบบเดียวกัน (สุภางค์ จันทวานิช, อ้างถึงในวิโรจน์ ก่อสกุล, 2567, หน้า 45) และการสัมภาษณ์จะทำการสัมภาษณ์เป็นรายบุคคล ก่อนการเก็บรวบรวมข้อมูล ผู้ศึกษาได้กำหนดวันนัดหมายวันสัมภาษณ์โดยแจ้งให้ผู้สัมภาษณ์ทราบก่อนล่วงหน้า ในการสัมภาษณ์ ผู้สัมภาษณ์จะใช้การจดบันทึก โดยก่อนสัมภาษณ์จะขออนุญาตผู้ถูกสัมภาษณ์ในการจดบันทึกการสนทนา ก่อนทุกครั้ง

การสร้างเครื่องมือ

ผู้วิจัยเริ่มจากการศึกษาทฤษฎี บทความ เอกสาร และงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง เพื่อกำหนดขอบเขตของการวิจัยและวางแนวทางการสร้างแบบสัมภาษณ์ จากนั้น จึงออกแบบแบบสัมภาษณ์โดยใช้คำถามปลายเปิด และนำร่างแบบสัมภาษณ์ เสนออาจารย์ที่ปรึกษาเพื่อตรวจสอบความเหมาะสมของเนื้อหา ก่อนปรับปรุงตามข้อเสนอแนะและนำไปใช้ในการเก็บข้อมูลจริง

การทดสอบเครื่องมือ

ผู้วิจัยได้ปรึกษากับอาจารย์ที่ปรึกษาวิชาการค้นคว้าอิสระ เพื่อให้เกิดความเชื่อมั่นว่า แนวทางการสัมภาษณ์ถูกต้องตรงตามหลักวิชาการ ชัดเจน และครอบคลุม วัตถุประสงค์ของการวิจัย ที่กำหนดไว้อย่างเหมาะสม ซึ่งผู้วิจัยได้ใช้วิธีการตรวจสอบข้อมูลแบบสามเส้า (Triangulation) (วิโรจน์ ก่อสกุล, 2567, หน้า 117 - 118) ดังนี้ (1) Data Triangulation: ตรวจสอบ ข้อมูลจากแหล่งเวลา สถานที่ และบุคคล เพื่อดูความสอดคล้องของข้อมูล (2) Investigator Triangulation: ใช้ผู้วิจัยหลายคนในการเก็บข้อมูล เพื่อตรวจสอบความแตกต่างในการรับรู้ (3) Theory Triangulation: วิเคราะห์ข้อมูลโดยใช้แนวคิดหรือทฤษฎีที่หลากหลาย เพื่อลดอคติจากมุมมองเดียว และ (4) Methodological Triangulation: ใช้หลายวิธีในการเก็บข้อมูล เช่น การสัมภาษณ์ การสังเกต และการศึกษาจากเอกสาร

วิธีการเก็บรวบรวมข้อมูล

ผู้วิจัยใช้วิธีการเก็บข้อมูล ดังนี้ (วิโรจน์ ก่อสกุล, 2567, หน้า 62)

1. การวิจัยเชิงเอกสาร (documentary research) โดยรวบรวมข้อมูลจากเอกสารต่าง ๆ ดังนี้

(1) หนังสือทั่วไป ได้แก่ ตำรา คู่มือ เอกสารประกอบการบรรยาย รวมถึงเอกสารทางวิชาการ วารสาร สิ่งพิมพ์ เป็นต้น (2) งานวิจัย วิทยานิพนธ์ เป็นต้น (3) หนังสืออ้างอิง ได้แก่ สารานุกรม พจนานุกรม เป็นต้น (4) เอกสารทางราชการ เช่น นโยบาย กฎระเบียบ พระราชบัญญัติ คู่มือปฏิบัติงาน ประกาศ คำสั่ง แผนพัฒนาอำเภอ เป็นต้น

2. การวิจัยสนาม (field research) ผู้วิจัยรวบรวมข้อมูลด้วยการสัมภาษณ์แบบมีโครงสร้าง โดยเก็บข้อมูลด้วยตนเอง รวมทั้ง ขออนุญาตจัดบันทึกข้อมูลในการสัมภาษณ์ทุกครั้ง

การวิเคราะห์ข้อมูล

การวิเคราะห์ข้อมูลในการทำการศึกษาค้นคว้าครั้งนี้ เป็นการวิเคราะห์เชิงคุณภาพ ผู้วิจัยมีขั้นตอนในการวิเคราะห์ ดังนี้ (1) นำข้อมูลที่ได้จากการสัมภาษณ์มาแยกเป็นประเด็น (2) เปรียบเทียบความเหมือนหรือความแตกต่างของผู้ให้สัมภาษณ์ในแต่ละคน (3) เปรียบเทียบกับข้อมูลเอกสารที่เกี่ยวข้อง ได้แก่ แนวคิด ทฤษฎี ผลงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง เพื่อจะได้ทราบถึงลักษณะที่มีความคล้ายคลึงกันและแตกต่างกันของข้อมูล (4) วิเคราะห์ข้อมูล และนำผลการวิเคราะห์ข้อมูลมาทำการสรุปผลการวิเคราะห์ โดยจำแนกตามวัตถุประสงค์ของการวิจัย (5) ตีความผลการวิเคราะห์ข้อมูล (6) นำเสนอผลการวิจัย เรื่อง การปฏิบัติงานตามบทบาทและความรับผิดชอบของกำนันและผู้ใหญ่บ้าน : กรณีศึกษา อำเภอดำเนินสะดวก จังหวัดราชบุรี โดยการนำเสนอผลการวิจัยในรูปแบบพรรณนา

ผลการวิจัยและอภิปรายผล

ผลการวิจัย ตามวัตถุประสงค์การวิจัย ดังนี้

1. บทบาทและความรับผิดชอบของกำนันและผู้ใหญ่บ้าน ในเขตพื้นที่อำเภอดำเนินสะดวก จังหวัดราชบุรี

บทบาทและความรับผิดชอบของกำนันและผู้ใหญ่บ้าน ตามพระราชบัญญัติลักษณะปกครองท้องที่ พระพุทธศักราช 2457 และที่แก้ไขเพิ่มเติมถึงปัจจุบัน ซึ่งผู้วิจัยสรุปบทบาทและความรับผิดชอบ ได้ดังนี้

1.1 การรักษาความสงบเรียบร้อยในหมู่บ้าน/ตำบล กำนัน ผู้ใหญ่บ้าน มีปฏิบัติหน้าที่ร่วมกับฝ่ายปกครองและเจ้าหน้าที่ตำรวจ ในการตั้งจุดตรวจในพื้นที่ การออกลาดตระเวน โดยมีวัตถุประสงค์เพื่อป้องกันและปราบปรามอาชญากรรม ตรวจสอบการกระทำผิดกฎหมาย และกวดขันวินัยจราจร รวมทั้งลดอุบัติเหตุทางถนน ซึ่งเป็นกิจกรรมที่ดำเนินการเป็นประจำในหลายหมู่บ้าน ทั้งนี้แสดงให้เห็นถึงการบูรณาการความร่วมมือระหว่างหลายหน่วยงาน ทั้งนี้ อำเภอดำเนินสะดวกได้ดำเนินกิจกรรมนี้ อย่างน้อยสัปดาห์ละ 1 ครั้ง (ผู้ใหญ่บ้าน หมู่ที่ 6 ตำบลบัวงาม, สัมภาษณ์ส่วนบุคคล, 5 กรกฎาคม 2568)

1.2 การปฏิบัติหน้าที่ในการชี้แจงประกาศแก่ประชาชน ให้ความช่วยเหลือในกิจการสาธารณประโยชน์เพื่อบำบัดป้องกันอันตรายสาธารณะ รวมทั้งการช่วยเหลือบรรเทาทุกข์แก่ผู้ประสบภัย กำนัน ผู้ใหญ่บ้านได้ปฏิบัติหน้าที่ตามที่กฎหมายกำหนดไว้อย่างชัดเจนและต่อเนื่อง ซึ่งการชี้แจงและประชาสัมพันธ์ข่าวสารแก่ประชาชนเป็นประจำ เป็นบทบาทที่กำนัน ผู้ใหญ่บ้านให้ความสำคัญอย่างยิ่ง โดยมี

การใช้ช่องทางต่าง ๆ ในการสื่อสารเพื่อให้ประชาชนได้รับทราบข้อมูลอย่างทั่วถึงและทันต่อสถานการณ์ เช่น การประกาศผ่านเสียงตามสายของหมู่บ้าน การใช้แอปพลิเคชันไลน์กลุ่มชุมชน และการลงพื้นที่ชี้แจงโดยตรง ทั้งนี้เพื่อเตรียมความพร้อมในการป้องกันและรับมือกับภัยอันตรายสาธารณะ (ผู้ใหญ่บ้าน หมู่ที่ 4 ตำบลบ้านไร่, สัมภาษณ์ส่วนบุคคล, 6 กรกฎาคม 2568) ตลอดจนสร้างความเข้าใจร่วมกันในชุมชนเกี่ยวกับการเฝ้าระวัง และแจ้งเตือนเหตุการณ์ฉุกเฉิน

1.3 การสร้างความสมานฉันท์และความสามัคคีให้เกิดขึ้นในหมู่บ้าน/ตำบล รวมทั้ง การส่งเสริมวัฒนธรรมและประเพณีในท้องถิ่น กำนัน ผู้ใหญ่บ้านได้แสดงบทบาทอย่างชัดเจนในการส่งเสริมความสมานฉันท์ ความสามัคคี และการสืบสานรักษาไว้ซึ่งวัฒนธรรมท้องถิ่น ผ่านการจัดกิจกรรมในวันสำคัญทางชาติ ศาสนา พระมหากษัตริย์ และการประเพณีท้องถิ่นต่าง ๆ ซึ่งถือเป็นกลไกที่ช่วยเชื่อมโยงความสัมพันธ์ระหว่างประชาชนในชุมชน และเป็นรากฐานสำคัญในการพัฒนาสังคมท้องถิ่นอย่างยั่งยืน

1.4 การรับฟังปัญหาและนำความเดือดร้อน และความต้องการที่จำเป็นของประชาชน ในหมู่บ้าน/ตำบล กำนัน ผู้ใหญ่บ้านได้แสดงบทบาทอย่างมีประสิทธิภาพในการรับฟังและแก้ไขปัญหาความเดือดร้อนของประชาชน โดยมีทั้งการไกล่เกลี่ยปัญหาเบื้องต้น การแจ้งต่อหน่วยงานภาครัฐ การใช้เทคโนโลยีในการประสานงาน และการลงพื้นที่ร่วมกับประชาชน ซึ่งสะท้อนให้เห็นถึงการทำหน้าที่เป็น “ตัวกลางระหว่างประชาชนกับรัฐ” อย่างแท้จริง อันเป็นบทบาทสำคัญในการปกครองท้องถิ่นภายใต้บริบทของการบริหารงานเชิงพื้นที่อย่างมีส่วนร่วม

1.5 การประสานหรืออำนวยความสะดวกแก่ราษฎรในหมู่บ้าน/ตำบล ในการติดต่อหรือรับบริการกับส่วนราชการ กำนัน ผู้ใหญ่บ้านปฏิบัติหน้าที่ในการประสานและอำนวยความสะดวกแก่ประชาชนอย่างต่อเนื่อง และมีบทบาทสำคัญในการเป็น “สะพานเชื่อม” ระหว่างประชาชนกับหน่วยงานของรัฐ เพื่อให้ประชาชนสามารถเข้าถึงบริการภาครัฐได้อย่างสะดวก รวดเร็ว และทั่วถึง ซึ่งสอดคล้องกับหน้าที่ตามที่บัญญัติไว้ในพระราชบัญญัติลักษณะปกครองท้องที่ พ.ศ. 2457 และเจตนารมณ์ของการบริหารราชการแบบใกล้ชิดประชาชน

1.6 การสนับสนุน ส่งเสริม และอำนวยความสะดวกในการปฏิบัติหน้าที่หรือการให้บริการของส่วนราชการ ซึ่งกำนันและผู้ใหญ่บ้านให้การสนับสนุน ส่งเสริม และอำนวยความสะดวกในการให้บริการของส่วนราชการอย่างต่อเนื่องและมีความรับผิดชอบสูง ทั้งในด้านการอยู่เวรบริการราษฎร การช่วยเหลือประชาชนที่มาติดต่อราชการ และการประสานงานกับเจ้าหน้าที่ในหน่วยงานต่าง ๆ ซึ่งแสดงให้เห็นถึงบทบาทสำคัญของผู้นำท้องที่ในการเป็นกลไกขับเคลื่อนการให้บริการประชาชนระดับรากฐานอย่างแท้จริง

1.7 การควบคุมดูแลประชาชนในหมู่บ้าน ให้ปฏิบัติตามกฎหมายหรือระเบียบแบบแผนของทางราชการ กำนัน ผู้ใหญ่บ้านมีบทบาทในการควบคุมดูแลราษฎรให้ปฏิบัติตามกฎหมายหรือระเบียบแบบแผนของทางราชการในพื้นที่อำเภอดำเนินสะดวก จังหวัดราชบุรี เป็นไปในลักษณะ “การสื่อสารสร้างความเข้าใจ” มากกว่า “การควบคุมแบบบังคับใช้กฎหมาย” โดยเน้นให้ความรู้ ความร่วมมือ และการมีส่วนร่วมของประชาชน รวมถึงการเป็นแบบอย่างของผู้นำท้องที่ ซึ่งสะท้อนแนวคิดการบริหารราชการแนวประชาธิปไตยที่มุ่งเน้นการมีส่วนร่วมและความสมัครใจของประชาชนในการปฏิบัติตามกฎหมายอย่างมีจิตสำนึก

1.8 การชี้แจงให้ประชาชนมีความรู้ความเข้าใจในข้อราชการ กฎหมาย หรือระเบียบแบบแผนของทางราชการ หรือมีการแจ้งข้อมูลข่าวสารที่ได้รับจากทางราชการให้ราษฎรได้รับทราบ โดยมีการสื่อสาร

ข้อราชการ กฎหมาย และระเบียบแบบแผนของทางราชการแก่ประชาชน มีความเป็นระบบและมีช่องทางหลากหลาย ทั้งแบบดั้งเดิม และแบบสมัยใหม่ ซึ่งกำหนดและผู้ใหญ่บ้านได้แสดงบทบาทอย่างเข้มแข็งในการเป็นผู้ถ่ายทอดข้อมูลให้ประชาชนเข้าใจและสามารถปฏิบัติตามได้อย่างถูกต้อง

1.9 การจัดให้มีการประชุมประชาชนและคณะกรรมการหมู่บ้าน มีการจัดประชุมประชาชนและคณะกรรมการหมู่บ้านอย่างสม่ำเสมอ ซึ่งเป็นกลไกสำคัญในการเชื่อมโยงข้อมูลข่าวสารระหว่างรัฐกับประชาชน ตลอดจนเป็นเวทีให้ประชาชนได้แสดงความคิดเห็นและมีส่วนร่วมในการพัฒนาชุมชนอย่างมีประสิทธิภาพ ซึ่งสะท้อนถึงบทบาทหน้าที่ของกำนันผู้ใหญ่บ้านในการบริหารจัดการหมู่บ้านตำบลอย่างเป็นระบบและใกล้ชิดประชาชน และมีการประชุมคณะกรรมการหมู่บ้าน อย่างน้อยเดือนละ 1 ครั้ง เพื่อชี้แจงข้อสั่งการต่างๆ จากทางอำเภอ (ผู้ใหญ่บ้าน หมู่ที่ 2 ตำบลบัวงาม, สัมภาษณ์ส่วนบุคคล, 5 กรกฎาคม 2568)

1.10 การปฏิบัติตามภารกิจหรืองานอื่นตามกฎหมายหรือระเบียบแบบแผนของทางราชการหรือตามที่กระทรวง ทบวง กรม หน่วยงานอื่นของรัฐ กำหนด ผู้ใหญ่บ้านมีบทบาทสำคัญในการนำนโยบายสำคัญของรัฐและภารกิจที่ได้รับมอบหมายไปปฏิบัติในพื้นที่อย่างเป็นระบบและตรงตามเป้าหมาย โดยให้ความสำคัญกับการดำเนินการให้เสร็จทันเวลาเพื่อสร้างประสิทธิภาพในการให้บริการและตอบสนองความต้องการของประชาชนอย่างเหมาะสม

2. ปัญหาและอุปสรรคในการปฏิบัติงานตามบทบาทและความรับผิดชอบของกำนันและผู้ใหญ่บ้าน ในเขตพื้นที่อำเภอดำเนินสะดวก จังหวัดราชบุรี สามารถสรุปได้ดังนี้

2.1 ด้านงบประมาณ ถือเป็นปัญหาสำคัญ ที่กำนันผู้ใหญ่บ้าน ต้องพบเจอในการปฏิบัติงาน เพราะงบประมาณที่จำกัด ทำให้ไม่สามารถดำเนินงานพัฒนาหมู่บ้านได้อย่างเต็มที่ การพัฒนาหมู่บ้านในหลายกรณีต้องพึ่งพางบประมาณจากส่วนกลางจากหน่วยงานทางท้องถิ่น หรือหน่วยงานทางภาคเอกชนและภาคีเครือข่ายต่างๆ แต่ไม่ได้รับงบประมาณโดยตรง จึงทำให้การแก้ไขปัญหาเฉพาะหน้า เช่น ภัยพิบัติฉุกเฉิน หรือกิจกรรมพัฒนาชุมชน ต้องเผชิญกับความล่าช้า เช่น โครงการพัฒนาอาชีพ การบำบัดผู้ติดยาโดยใช้หมู่บ้านเป็นฐาน หรือกิจกรรมเพื่อเยาวชน มักขาดงบประมาณดำเนินงานอย่างต่อเนื่อง (ปลัดอำเภอหัวหน้ากลุ่มงานบริหารงานปกครอง, สัมภาษณ์ส่วนบุคคล, 4 กรกฎาคม 2568)

2.2 ด้านความร่วมมือจากประชาชน ในบางพื้นที่ประชาชนก็ยังไม่ค่อยให้ความร่วมมือสักเท่าไร โดยเฉพาะการเข้าร่วมประชุมหรือกิจกรรมเพื่อส่วนรวม ส่งผลต่อความสำเร็จของภารกิจในระดับพื้นที่อย่างมีนัยสำคัญ และโครงสร้างประชากรในหลายพื้นที่ที่เป็นผู้สูงอายุ ทำให้การระดมกำลังเพื่อกิจกรรมพัฒนาหมู่บ้านไม่สามารถทำได้อย่างต่อเนื่อง (ผู้ใหญ่บ้าน หมู่ที่ 4 ตำบลบ้านไร่, สัมภาษณ์ส่วนบุคคล, 6 กรกฎาคม 2568)

2.3 ด้านบุคลากรและค่าตอบแทน เป็นอีกหนึ่งปัญหาที่ทางกำนัน ผู้ใหญ่บ้าน ฯลฯ ได้สะท้อนขึ้นมาถึงปลัดอำเภอประจำตำบลหรือนายอำเภอ ในฐานะผู้บังคับบัญชาโดยตรง ซึ่งในเรื่องนี้มีผลต่อขวัญกำลังใจของผู้ปฏิบัติ ไม่ว่าจะเป็นเรื่องของบุคลากรที่ไม่เพียงพอต่อภารกิจ เพราะภารกิจของกำนันผู้ใหญ่บ้านในปัจจุบันต้องรับผิดชอบงานของกระทรวงมหาดไทย และหน่วยงานต่างๆ ที่ได้มีการร้องขอให้ช่วยดำเนินงาน ซึ่งเป็นการเพิ่มภาระงานและความรับผิดชอบขึ้นหลายเท่า แต่ต้นสวนทางในเรื่องของค่าตอบแทนที่ทางกำนัน ผู้ใหญ่บ้าน ได้รับจากการปฏิบัติงาน (กำนันตำบลท่าหนด, สัมภาษณ์ส่วนบุคคล, 7 กรกฎาคม 2568)

2.4 ด้านข้อกฎหมายและระเบียบ ปัญหาในเรื่องระบบกฎหมายและระเบียบที่ใช้ในการควบคุมการปฏิบัติงานของกำนัน ผู้ใหญ่บ้านมีความซับซ้อนและแยกส่วนกันอย่างมาก กำนัน ผู้ใหญ่บ้านต้องปฏิบัติตามกฎหมายและระเบียบที่มาจากหลายแหล่ง ประกอบด้วย พระราชบัญญัติที่เกี่ยวกับกำนัน ผู้ใหญ่บ้าน ระเบียบกระทรวงมหาดไทย ระเบียบการเบิกจ่ายเงินราชการ ระเบียบของกรมการปกครอง และกฎหมายอื่นๆ ที่เกี่ยวข้องกับการปฏิบัติงานในแต่ละด้าน การที่กฎหมายและระเบียบเหล่านี้มีการพัฒนาและแก้ไขในช่วงเวลาที่ต่างกัน โดยไม่มีการบูรณาการอย่างเป็นระบบ ส่งผลให้เกิดความไม่สอดคล้องกันในบางประเด็น และก่อให้เกิดความสับสนในการปฏิบัติงาน นอกจากนี้ การที่กฎหมายบางฉบับยังไม่ได้รับการปรับปรุงให้ทันกับการเปลี่ยนแปลงของสังคมและเทคโนโลยี ทำให้การบังคับใช้ไม่มีประสิทธิภาพ (ผู้ใหญ่บ้าน หมู่ที่ 1 ตำบลท่านัด, สัมภาษณ์ส่วนบุคคล, 9 กรกฎาคม 2568)

3. แนวทางการแก้ไขปัญหาและอุปสรรคในการปฏิบัติงานตามบทบาทและความรับผิดชอบของกำนันและผู้ใหญ่บ้าน ในเขตพื้นที่อำเภอดำเนินสะดวก จังหวัดราชบุรี

3.1 ด้านงบประมาณ ควรมีการจัดสรรงบประมาณโดยตรงไปยังหมู่บ้านหรือตำบล เพื่อให้กำนัน ผู้ใหญ่บ้าน สามารถบริหารจัดการในกิจกรรมต่างๆ ที่เป็นประโยชน์ต่อประชาชนได้ตนเองอย่างคล่องตัว ตอบสนองต่อสถานการณ์ฉุกเฉินได้ทันเวลา ลดความล่าช้าในเรื่องของการพัฒนาโครงการที่อยู่นอกเหนือภารกิจของของท้องถิ่น อีกทั้งควรมีระบบติดตามและกำกับดูแลการใช้จ่ายงบประมาณเพื่อให้เกิดความโปร่งใสและทั่วถึง

3.2 ด้านความร่วมมือจากประชาชน การสร้างความร่วมมือจากประชาชนต้องเริ่มจากการสร้างความเข้าใจที่ถูกต้องเกี่ยวกับบทบาทและความรับผิดชอบของกำนัน ผู้ใหญ่บ้านและกระบวนการบริหารจัดการหมู่บ้าน การจัดกิจกรรมประชาสัมพันธ์และการให้ความรู้แก่ประชาชนอย่างสม่ำเสมอจะช่วยลดความเข้าใจผิดและสร้างความไว้วางใจ การปรับปรุงกลไกการสื่อสารให้ทันสมัยและเข้าถึงได้ง่ายเป็นสิ่งจำเป็น การใช้เทคโนโลยีดิจิทัลและสื่อสังคมออนไลน์ควบคู่ไปกับช่องทางการสื่อสารแบบดั้งเดิมจะช่วยเพิ่มประสิทธิภาพในการเผยแพร่ข้อมูลและการรับฟังความคิดเห็นจากประชาชน

3.3 ด้านบุคลากรและค่าตอบแทน ควรมีการแก้ไขปัญหาค่าตอบแทนให้เหมาะสมกับภาระงานที่เพิ่มขึ้น เพราะกำนัน ผู้ใหญ่บ้าน ได้มีบทบาทและความรับผิดชอบงานจากทุกกระทรวง และหน่วยงานส่วนกลางที่ร้องขอให้ช่วยดำเนินการ บางครั้งก็เปรียบ กำนัน ผู้ใหญ่บ้านว่าเป็น “ของดีราคาถูก” ที่ควรได้รับการสนับสนุนให้สอดคล้องกับภาระงานจริง

3.4 ด้านข้อกฎหมายและระเบียบ ควรมีการแก้ไขกฎหมาย หรือระเบียบเกี่ยวกับบทบาทและความรับผิดชอบของกำนัน ผู้ใหญ่บ้าน ให้มีความทันสมัย สอดคล้องกับสภาพสังคมและเทคโนโลยีในปัจจุบัน เพื่อให้การปฏิบัติหน้าที่ของกำนันผู้ใหญ่บ้านมีประสิทธิภาพ และตอบโจทย์ความต้องการของประชาชนได้ดียิ่งขึ้น เช่น การลดขั้นตอนการเบิกจ่ายงบประมาณ การรายงานผล ปรับข้อกำหนดให้สอดคล้องกับยุคสมัยในปัจจุบัน

อภิปรายผลการวิจัย

งานวิจัยนี้ แสดงให้เห็นถึงบทบาทและความรับผิดชอบของกำนันและผู้ใหญ่บ้าน ซึ่งเป็นผู้ปกครองท้องที่ในการดูแลทุกข์ของประชาชนในตำบล หมู่บ้าน ตั้งแต่อดีตจนถึงปัจจุบัน และมีความใกล้ชิดกับประชาชนมากที่สุด อีกทั้ง มีการให้ประชาชนได้มีบทบาทและสิทธิในการเลือกผู้นำตำบล และหมู่บ้าน

ของตนเอง ซึ่งถือว่าเป็นจุดเริ่มต้นของการเลือกตั้งตามแบบประชาธิปไตยของไทยในปัจจุบัน โดยสอดคล้องกับแนวคิดและทฤษฎีการปกครองท้องถิ่น กล่าวคือ การปกครองท้องถิ่น ได้เริ่มต้นมาจากสมัยของ พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ซึ่งทรงมีพระราชดำริให้มีการฟื้นฟูการปกครองระดับหมู่บ้านที่ มาแต่เดิมขึ้นใหม่ เพราะทรงเล็งเห็นว่าการปกครองในระดับนี้ จำเป็นและสำคัญยิ่งในการบริหารราชการแผ่นดิน เนื่องจากเป็นหน่วยการปกครองที่ใกล้ชิดกับราษฎรมากที่สุด โดยได้ทรงมีการทดลองจัดระเบียบการปกครอง ตำบล หมู่บ้าน ขึ้นที่อำเภอบางปะอิน จังหวัดพระนครศรีอยุธยา เมื่อ ร.ศ. 111 (พ.ศ. 2435) โดยให้ราษฎร เลือกกันเองเป็นผู้ใหญ่บ้านแทนการแต่งตั้งจากเจ้าเมือง ต่อจากนั้นมาจึงได้มีการจัดระเบียบการปกครองเป็น รูปแบบตำบล และหมู่บ้าน โดยตราเป็นพระราชบัญญัติลักษณะปกครองท้องถิ่นที่ ร.ศ. 116 ต่อมาใน สมัยพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว ได้มีการตราพระราชบัญญัติลักษณะปกครองท้องถิ่นที่ พุทธศักราช 2457 ขึ้นใช้แทน และได้มีการใช้มาจนถึงปัจจุบัน

จากการวิจัย พบว่า การปกครองท้องถิ่นที่ ยังแบ่งรูปแบบได้ดังนี้ 1. หมู่บ้าน เป็นการปกครอง ท้องที่ โดยมีรูปแบบที่รองลงมาจากตำบล โดยมี ผู้ใหญ่บ้าน เป็นผู้ปกครองหมู่บ้าน 2. ตำบล เป็นการปกครอง ท้องที่ โดยมีรูปแบบที่รองลงมาจากอำเภอหรือกิ่งอำเภอ โดยมี กำนัน เป็นผู้ปกครองตำบล ซึ่งทั้ง 2 รูปแบบ ล้วนเป็นต้นแบบของการปกครองของประชาชน เป็นต้นมา โดยจะไปสอดคล้องกับแนวคิดและทฤษฎีการ ปกครองท้องถิ่น กล่าวคือ พระราชบัญญัติลักษณะปกครองท้องถิ่น (ฉบับที่ 12) พ.ศ. 2552 กำหนดจัดการ ปกครองท้องถิ่น โดยมีรูปแบบ ดังนี้ 1. หมู่บ้าน เป็นการปกครองท้องถิ่น โดยมีรูปแบบที่รองลงมาจากตำบล การจัดระเบียบการปกครองหมู่บ้าน ตามพระราชบัญญัติลักษณะปกครองท้องถิ่น โดยมี ผู้ใหญ่บ้าน หมู่บ้าน หนึ่ง มีผู้ใหญ่บ้าน 1 คน ทำหน้าที่ปกครองราษฎรในเขตหมู่บ้านโดยมาจากการเลือกของราษฎรในหมู่บ้านนั้น 2. ตำบล เป็นหน่วยการปกครองท้องถิ่น โดยมีรูปแบบที่รองลงมาจากอำเภอหรือกิ่งอำเภอ การจัดการปกครอง ตำบลเป็นไปตามพระราชบัญญัติลักษณะปกครองท้องถิ่น ซึ่งกำหนดให้ตำบล ประกอบด้วย หลาย ๆ หมู่บ้าน รวมกัน การจัดระเบียบปกครองตำบล การบริหารราชการตำบล มีพนักงานปกครองตำบล โดยมีกำนัน คนหนึ่งเป็นผู้ปกครองและรับผิดชอบในการดูแลทุกข์สุขของประชาชนทุกหมู่บ้าน ซึ่งทำให้เราทราบที่มาและ รูปแบบการปกครองท้องถิ่น เพื่อนำมาศึกษาบทบาทและความรับผิดชอบของกำนัน ผู้ใหญ่บ้านต่อไป

ในส่วนของบทบาทและความรับผิดชอบของกำนันและผู้ใหญ่บ้าน จากการวิจัย พบว่า มีด้านต่าง ๆ เช่น การอำนวยความสะดวกและดูแลรักษาความสงบเรียบร้อยและความปลอดภัยให้แก่ ประชาชน ซึ่งกำนัน ผู้ใหญ่บ้านปฏิบัติหน้าที่ร่วมกับฝ่ายปกครองอำเภอและเจ้าหน้าที่ตำรวจในการตั้งจุด ตรววจในพื้นที่การออกลาดตระเวน โดยมีวัตถุประสงค์เพื่อป้องกันและปราบปรามอาชญากรรม ตรวจสอบ การกระทำผิดกฎหมาย ซึ่งเป็นกิจกรรมที่ดำเนินการเป็นประจำในหลายหมู่บ้าน ทั้งนี้ แสดงให้เห็นถึง การบูรณาการความร่วมมือระหว่างหลายหน่วยงาน ซึ่งสอดคล้องกับงานวิจัยของ นางนุช โพธิ์สถาน (2560) ได้ศึกษาวิจัยเรื่อง “การปฏิบัติงานตามอำนาจหน้าที่ของผู้ใหญ่บ้านในเขตอำเภอกันทรวิชัย จังหวัด มหาสารคาม” ผลการวิจัยพบว่า ผู้ใหญ่บ้านที่มีอายุต่างกันการปฏิบัติงานตามอำนาจไม่แตกต่างกัน ระยะเวลา ในการดำรงตำแหน่งที่ต่างกันมีการปฏิบัติงานที่ไม่แตกต่าง การปฏิบัติหน้าที่หลัก ๆ มี 3 ด้าน คือ ด้านการอำนวยความสะดวก ด้านความรับผิดชอบเกี่ยวกับความอาญา และด้านการปกครองและ รักษาความสงบเรียบร้อย

การสร้าง ความสมานฉันท์และความสามัคคี รวมทั้งส่งเสริมวัฒนธรรมและประเพณีในท้องถิ่น และสอดคล้องกับแนวคิดการมีส่วนร่วมของประชาชน กล่าวคือ บทบาทของกำนันและผู้ใหญ่บ้าน ในการส่งเสริมให้ประชาชนมีส่วนร่วมในกิจกรรมต่างๆ ของหมู่บ้าน การมีส่วนร่วม ดังกล่าว ไม่เพียงแต่ เสริมสร้างเป็นประชาธิปไตยในระดับท้องถิ่น แต่ยังช่วยให้การดำเนินนโยบายมีประสิทธิผลมากขึ้น กำนัน ผู้ใหญ่บ้านได้แสดงบทบาทอย่างชัดเจนในการส่งเสริมความสมานฉันท์ ความสามัคคี และการสืบสาน รักษาไว้ซึ่งวัฒนธรรมท้องถิ่น ผ่านการจัดกิจกรรมในวันสำคัญทางชาติ ศาสนา พระมหากษัตริย์ และการ ประเพณีท้องถิ่นต่าง ๆ ซึ่งถือเป็นกลไกที่ช่วยเชื่อมโยงความสัมพันธ์ระหว่างประชาชนในชุมชน และเป็น รากฐานสำคัญในการพัฒนาสังคมท้องถิ่นอย่างยั่งยืน ซึ่งสอดคล้องกับงานวิจัยของนิยม พัฒนศรี และ พรเพ็ญ เพชรสุขศิริ (2564) ศึกษาบทบาทการพัฒนาท้องถิ่นของกำนันผู้ใหญ่บ้านในจังหวัดนครปฐม พบว่ากำนัน ผู้ใหญ่บ้านมีบทบาทและปฏิบัติงานร่วมกับองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น ในด้านการส่งเสริมสนับสนุน การปฏิบัติงาน และประสานการปฏิบัติงานหน่วยงานท้องถิ่น ให้เป็นไปตามกฎหมายและเจตนารมณ์ของ ราษฎรในท้องถิ่น

การรับฟังปัญหาและนำความเดือดร้อน ทุกข์สุขและความต้องการที่จำเป็นของประชาชนในหมู่บ้าน แจ้งต่อส่วนราชการ เพื่อให้การแก้ไขหรือช่วยเหลือ กำนัน ผู้ใหญ่บ้าน ได้แสดงบทบาทอย่างมีประสิทธิภาพใน การรับฟังและแก้ไขปัญหาคความเดือดร้อนของประชาชน โดยมีทั้งการไกล่เกลี่ยปัญหาเบื้องต้น การแจ้งต่อ หน่วยงานภาครัฐ การใช้เทคโนโลยีในการประสานงาน และการลงพื้นที่ร่วมกับประชาชน ซึ่งสะท้อนให้เห็นถึง การทำหน้าที่เป็น “ตัวกลางระหว่างประชาชนกับรัฐ” อย่างแท้จริง อันเป็นบทบาทสำคัญในการปกครองท้องถิ่น ภายใต้อำนาจของการบริหารงานเชิงพื้นที่อย่างมีส่วนร่วม

การประสานหรืออำนวยความสะดวกแก่ราษฎรในหมู่บ้านในการติดต่อหรือรับบริการกับส่วนราชการ กำนัน ผู้ใหญ่บ้านปฏิบัติหน้าที่ในการประสานและอำนวยความสะดวกแก่ประชาชนอย่างต่อเนื่อง และมี บทบาทสำคัญในการเป็น “สะพานเชื่อม” ระหว่างประชาชนกับหน่วยงานของรัฐ เพื่อให้ประชาชนสามารถ เข้าถึงบริการภาครัฐได้อย่างสะดวก รวดเร็ว และทั่วถึง ซึ่งสอดคล้องกับหน้าที่ตามที่บัญญัติไว้ในพระราชบัญญัติลักษณะปกครองท้องที่ พ.ศ. 2457 และเจตนารมณ์ของการบริหารราชการแบบใกล้ชิด ประชาชน

การควบคุมดูแลประชาชนในหมู่บ้านให้ปฏิบัติให้เป็นไปตามกฎหมายหรือระเบียบแบบแผนของทาง ราชการ กำนัน ผู้ใหญ่บ้าน มีบทบาทในการควบคุมดูแลราษฎรให้ปฏิบัติตามกฎหมายหรือระเบียบแบบแผน ของทางราชการในพื้นที่อำเภอตำบโนเสดก จังหวัดราชบุรี เป็นไปในลักษณะเน้นให้ความรู้ ความร่วมมือ และการมีส่วนร่วมของประชาชน รวมถึงการเป็นแบบอย่างของผู้นำท้องถิ่น

การอบรมหรือชี้แจงให้ประชาชนมีความรู้ความเข้าใจในข้อราชการ กฎหมาย หรือระเบียบแบบแผน ของทางราชการ พบว่า กำนัน ผู้ใหญ่บ้านมีการชี้แจงให้ราษฎรมีความรู้ความเข้าใจในข้อราชการ กฎหมาย หรือระเบียบแบบแผนของทางราชการ หรือมีการแจ้งข้อมูลข่าวสารที่ได้รับจากทางราชการให้ประชาชนได้รับ ทราบ โดยมีการสื่อสารข้อราชการ กฎหมาย และระเบียบแบบแผนของทางราชการแก่ประชาชน การประชุม ประชาชนและคณะกรรมการหมู่บ้านเป็นประจำอย่างน้อยเดือนละหนึ่งครั้ง มีการจัดประชุมอย่างสม่ำเสมอ ซึ่ง เป็นกลไกสำคัญในการเชื่อมโยงข้อมูลข่าวสารระหว่างรัฐกับประชาชน ตลอดจนเป็นเวทีให้ประชาชนได้แสดง ความคิดเห็นและมีส่วนร่วมในการพัฒนาชุมชนอย่างมีประสิทธิภาพ ซึ่งสะท้อนถึงบทบาทของกำนันผู้ใหญ่บ้าน

ในการบริหารจัดการหมู่บ้านตำบลอย่างเป็นระบบและใกล้ชิดประชาชน โดยสอดคล้องกับงานวิจัยของ สุพรรณ นามศรีฐาน (2565) ศึกษาวิจัย เรื่อง “การปฏิบัติงานตามอำนาจหน้าที่ของกำนันผู้ใหญ่บ้านในเขต อำเภอเมืองขอนแก่น จังหวัดขอนแก่น” สรุปผลการศึกษาว่า กำนันและผู้ใหญ่บ้าน เป็นผู้แทนของรัฐในระดับพื้นที่ ทำหน้าที่ประสานงานระหว่างภาครัฐกับประชาชน โดยมีบทบาทสำคัญในการประชาสัมพันธ์ข่าวสาร ราชการ จัดการประชุมในชุมชน และอำนวยความสะดวกในการดำเนินงานของหน่วยงานต่าง ๆ ในขณะเดียวกัน ยังทำหน้าที่เป็นผู้แทนของประชาชน รับฟังปัญหาและสะท้อนความต้องการของชุมชนสู่ หน่วยงานที่เกี่ยวข้อง อีกทั้งมีหน้าที่ดูแลทุกข์สุขของประชาชนในด้านความเป็นธรรม ความสงบเรียบร้อย และความปลอดภัยในชีวิตและทรัพย์สินกำนัน ผู้ใหญ่บ้าน มีบทบาทสำคัญในการนำนโยบายสำคัญของรัฐและ ภารกิจที่ได้รับมอบหมายไปปฏิบัติในพื้นที่อย่างเป็นระบบและตรงตามเป้าหมาย โดยให้ความสำคัญกับการ ดำเนินการให้เสร็จทันเวลาเพื่อสร้างประสิทธิภาพในการให้บริการและตอบสนองความต้องการของประชาชน อย่างเหมาะสม จะเห็นได้ว่า บทบาทและความรับผิดชอบของกำนันและผู้ใหญ่บ้าน นั้น ล้วนมีความสำคัญต่อ การพัฒนาและการดำรงอยู่ของพื้นที่ โดยต้องสมดุลระหว่างการเป็นผู้นำที่เข้าใจปัญหาของพื้นที่ และเป็น ตัวแทนของรัฐในการดำเนินนโยบายต่าง ๆ

จะเห็นได้ว่า บทบาทและความรับผิดชอบของกำนันและผู้ใหญ่บ้าน ที่ได้กล่าวมานั้น ก็สอดคล้องกับแนวคิดและทฤษฎีเกี่ยวกับบทบาท กล่าวคือ บทบาท หมายถึง การปฏิบัติตามสิทธิและหน้าที่ ตามตำแหน่งที่ได้รับ จำเป็นต้องแสดงบทบาทและความรับผิดชอบตามที่ตำแหน่งนั้นกำหนดไว้ และสอดคล้อง กับความคาดหวังของสังคม ซึ่งกำนัน ผู้ใหญ่บ้าน ก็ได้แสดงให้เห็นถึงบทบาท และความรับผิดชอบ ตามตำแหน่งของตนเองที่ได้รับอำนาจตามกฎหมาย เช่น การอำนวยความสะดวก การรักษาความสงบ เรียบร้อย สร้างความสามัคคีและความสามัคคีให้เกิดขึ้นในพื้นที่ ประสานหรืออำนวยความสะดวกแก่ ประชาชนในพื้นที่ เป็นต้น

ในส่วนประเด็นของปัญหา และอุปสรรคในการปฏิบัติงานตามบทบาทและความรับผิดชอบ ของกำนันและผู้ใหญ่บ้าน จากการศึกษาวิจัย มีประเด็น ดังนี้

1. ปัญหาด้านงบประมาณ ถือเป็นอุปสรรคสำคัญที่ กำนัน ผู้ใหญ่บ้านเผชิญในการปฏิบัติงาน เพราะ งบประมาณที่จำกัดทำให้ไม่สามารถดำเนินงานพัฒนาหมู่บ้านได้อย่างเต็มที่ การพัฒนาหมู่บ้านในหลายกรณี ต้องพึ่งพางบประมาณจากส่วนกลางหรือหน่วยงานท้องถิ่น แต่ไม่ได้รับงบประมาณโดยตรง จึงทำให้การแก้ไข ปัญหาเฉพาะหน้า เช่น ภัยพิบัติฉุกเฉิน หรือกิจกรรมพัฒนาชุมชน ต้องเผชิญกับความล่าช้า เช่น โครงการ พัฒนาอาชีพ การบำบัดผู้ติดยาโดยใช้ชุมชนเป็นฐานหรือกิจกรรมเพื่อเยาวชน มักขาดงบประมาณดำเนินงาน ต่อเนื่อง ซึ่งสอดคล้องกับงานวิจัยของ พัทธิน ปานอ่วม กัมปนาท วงษ์วัฒนพงษ์ และภาสกร ดอกจันทร์ (2567) ศึกษาปัจจัยที่ส่งผลต่อภาวะผู้นำของกำนัน ผู้ใหญ่บ้าน ในเขตอำเภอบางระกำ จังหวัดพิษณุโลก พบว่า ปัจจัยที่ส่งผลต่อการทำงานของกำนัน ผู้ใหญ่บ้าน คือการได้รับการสนับสนุนจากภาครัฐในด้านต่าง ๆ ทำให้เกิดแรงจูงใจในการทำงานให้สำเร็จลุล่วงไปตามความต้องการของประชาชน ภาครัฐควรจัดสรร งบประมาณและอุปกรณ์ที่จำเป็นให้ กำนัน ผู้ใหญ่บ้าน ในการจัดทำโครงการและแผนพัฒนาหมู่บ้าน รวมถึง จัดทำโครงการฝึกอบรมเพิ่มความรู้ในการพัฒนาหมู่บ้าน

2. ปัญหาด้านความร่วมมือจากประชาชน ปัญหาความร่วมมือจากประชาชนในการปฏิบัติงานของ กำนัน ผู้ใหญ่บ้าน มีลักษณะที่หลากหลายและซับซ้อน การขาดการมีส่วนร่วมของประชาชนในกิจกรรมที่จัด

โดยผู้นำหมู่บ้านเป็นปัญหาหลักที่พบในหลายพื้นที่ ประชาชนส่วนใหญ่มักมีทัศนคติที่เป็นผู้รับบริการมากกว่าการเป็นผู้ร่วมสร้างสรรค์การพัฒนาหมู่บ้าน ทำให้เกิดช่องว่างระหว่างผู้นำหมู่บ้าน กับประชาชนในการกำหนดทิศทางการพัฒนาและการแก้ไขปัญหา การขาดความเข้าใจในบทบาท และความรับผิดชอบของกำนัน ผู้ใหญ่บ้าน เป็นอีกปัจจัยสำคัญที่ส่งผลกระทบต่อระดับความร่วมมือ

3. ปัญหาด้านบุคลากรและค่าตอบแทน ก็เป็นอีกหนึ่งปัญหาที่ทางกำนัน ผู้ใหญ่บ้าน ฯลฯ ได้สะท้อนขึ้นมาทางปลัดอำเภอประจำตำบลหรือนายอำเภอ ซึ่งในเรื่องนี้มีผลต่อขวัญกำลังใจของผู้ปฏิบัติ ไม่ว่าจะเป็นเรื่องของบุคลากรที่ไม่เพียงพอต่อการกิจ เพราะภารกิจของกำนันผู้ใหญ่บ้าน ในปัจจุบันต้องรับผิดชอบงานของกระทรวงมหาดไทย และหน่วยงานต่างๆ ที่ได้มีการร้องขอให้ช่วยดำเนินงาน ซึ่งเป็นการเพิ่มภาระงานและความรับผิดชอบขึ้นหลายเท่า แต่ต้นสวนทางในเรื่องของค่าตอบแทนที่ทางกำนัน ผู้ใหญ่บ้าน ได้รับจากการปฏิบัติงาน ซึ่งสอดคล้องกับงานวิจัยของ พิพัฒน์ ปิติสวะพัฒน์ (2565) ศึกษาปัจจัยที่ส่งผลการปฏิบัติงานตามอำนาจหน้าที่ของ ผู้ใหญ่บ้าน กรณีศึกษา อำเภอแม่อน จังหวัดเชียงใหม่ พบว่า การเพิ่มสวัสดิการและค่าตอบแทนหรือค่าปฏิบัติงานให้เหมาะสมกับหน้าที่ความรับผิดชอบ เพื่อผลการปฏิบัติงานที่มีประสิทธิภาพ ไม่มีใครเดือดร้อนจากการปฏิบัติหน้าที่ และเป็นขวัญกำลังใจต่อผู้ใหญ่บ้านซึ่งต้องคอยประสานงาน ส่งต่อสื่อสารให้กับประชาชนและรัฐ

4. ปัญหาข้อกฎหมายและระเบียบ เช่น กฎระเบียบราชการที่ล้าสมัย กฎเกณฑ์บางอย่างไม่เหมาะสมกับบริบทปัจจุบันของสังคม การจัดสรรงบประมาณที่ซับซ้อนและมีข้อจำกัด ทำให้การบริหารงานในพื้นที่ขาดความยืดหยุ่น ผู้ให้ข้อมูลสำคัญส่วนหนึ่งเสนอว่าหากมีงบประมาณประจำหมู่บ้านอย่างเป็นรูปธรรม จะทำให้แก้ปัญหาได้รวดเร็วและมีประสิทธิภาพมากขึ้น สอดคล้องกับงานวิจัยของ อัฐกร ยาดี (2564) ศึกษาวิจัย เรื่อง “บทบาทและการทำหน้าที่ของกำนัน ผู้ใหญ่บ้านใน พ.ศ. 2562 กรณีศึกษา : จังหวัดสระบุรี” ผลการศึกษาพบว่า ปัญหาด้านความไม่ชัดเจนของบทบาทที่พระราชบัญญัติได้กล่าวถึงบทบาทหน้าที่ที่กว้างเกินไปและไม่ชัดเจน

ดังนั้น บทบาทและความรับผิดชอบของกำนัน ผู้ใหญ่บ้าน ถึงแม้จะมีอำนาจในการปฏิบัติหน้าที่ที่หลากหลาย และใกล้ชิดประชาชนก็ตาม แต่ก็ยังมีประเด็นปัญหาที่ทางผู้วิจัยได้ทำการศึกษาและทราบถึงปัญหาดังกล่าว ซึ่งเป็นปัญหาที่เกี่ยวกับการปฏิบัติงานของกำนัน ผู้ใหญ่บ้าน จึงทำให้ผู้วิจัยได้เกิดความคิดและเสนอแนวทางการแก้ไขปัญหา เพื่อที่จะทำให้ปัญหาดังกล่าวได้รับการแก้ไข เมื่อดำเนินการแก้ไขแล้วก็จะส่งผลในเรื่องของการปฏิบัติหน้าที่ของกำนัน ผู้ใหญ่บ้าน ที่จะเกิดประสิทธิภาพเพิ่มขึ้นในอนาคต สุดท้ายนี้ ควรเน้นย้ำถึงความสำคัญของการปรับปรุงระบบการสนับสนุนและการพัฒนาศักยภาพของกำนัน ผู้ใหญ่บ้าน เพื่อให้สามารถปฏิบัติงานได้อย่างมีประสิทธิภาพและสอดคล้องกับหลักการปกครองที่ดีในยุคดิจิทัลต่อไป

ข้อเสนอแนะ

จากการศึกษาวิจัย เรื่อง การปฏิบัติงานตามบทบาทและความรับผิดชอบของกำนัน และผู้ใหญ่บ้าน : กรณีศึกษา อำเภอดำเนินสะดวก จังหวัดราชบุรี โดยการศึกษาครั้งนี้ผู้วิจัย มีข้อเสนอแนะ ดังนี้

ข้อเสนอแนะที่ได้จากผลการวิจัย

1. กรมการปกครอง กระทรวงมหาดไทย ในฐานะกำกับดูแลกำนัน ผู้ใหญ่บ้าน ควรมีการพัฒนา ศักยภาพของกำนัน ผู้ใหญ่บ้าน ให้สามารถปฏิบัติหน้าที่ได้ครอบคลุมตามบทบาทและความรับผิดชอบ ที่กฎหมายกำหนด ทั้งด้านการอำนวยความสะดวกและการรักษาความสงบเรียบร้อย โดยจัดให้มีการอบรม หรือพัฒนาทักษะเฉพาะทางที่จำเป็นอย่างสม่ำเสมอ เช่น ทักษะด้านกฎหมาย การบริหารจัดการความขัดแย้ง ในชุมชน และการบริหารภาวะฉุกเฉิน เพื่อให้สามารถปฏิบัติหน้าที่ได้อย่างมีประสิทธิภาพ

2. กรมการปกครอง กระทรวงมหาดไทย ควรพัฒนาและสนับสนุนให้กำนัน ผู้ใหญ่บ้าน ใช้เครื่องมือ ดิจิทัลในการปฏิบัติงาน เช่น ระบบฐานข้อมูลประชากร แอปพลิเคชันการสื่อสารราชการ หรือระบบติดตาม การปฏิบัติงาน เพื่อให้การควบคุมดูแลประชาชน การแจ้งข่าวสาร และการสื่อสารข้อมูลราชการเป็นไปอย่าง ทันสมัย มีประสิทธิภาพ และตรวจสอบได้

3. กรมการปกครอง กระทรวงมหาดไทย ควรปรับปรุงค่าตอบแทนของ กำนัน ผู้ใหญ่บ้าน ให้สมดุล กับภาระงานและความรับผิดชอบที่เพิ่มขึ้น และจัดสวัสดิการต่างๆ ให้กับกำนัน ผู้ใหญ่บ้าน เพื่อสร้างความ มั่นคงในการทำงาน

ข้อเสนอแนะสำหรับการวิจัยครั้งต่อไป

1. ควรศึกษาเปรียบเทียบการปฏิบัติงานของกำนัน ผู้ใหญ่บ้านในพื้นที่ต่าง ๆ เพื่อหาปัจจัยที่ส่งผล ต่อประสิทธิภาพการปฏิบัติงาน

2. ควรศึกษาผลกระทบของการปรับปรุงกฎหมายและระเบียบต่อประสิทธิภาพการปฏิบัติงานของ กำนัน ผู้ใหญ่บ้าน

3. ควรศึกษาการมีส่วนร่วมของประชาชน ในการพัฒนาพื้นที่และปัจจัยที่ส่งผลต่อการมีส่วนร่วมของ ประชาชน

เอกสารอ้างอิง

กระทรวงมหาดไทย, กรมการปกครอง. (2565). ความเป็นมาวันกำนันผู้ใหญ่บ้าน. ค้นหามาเมื่อ 30 มิถุนายน 2568 จาก <https://kamnanphuyaibaan.com/history-01/>.

ที่ทำการปกครองอำเภอดำเนินสะดวก, คณะกรรมการบริหารงานอำเภอแบบบูรณาการ. (2568). แผนพัฒนาอำเภอดำเนินสะดวก (พ.ศ. 2566 - 2570). จังหวัดราชบุรี : ที่ทำการปกครองอำเภอดำเนินสะดวก.

นนุช โพธิ์สาน. (2560). การปฏิบัติงานตามอำนาจหน้าที่ของผู้ใหญ่บ้านในเขตอำเภอกันทรวิชัย จังหวัด มหาสารคาม. วิทยานิพนธ์ปริญญารัฐประศาสนศาสตรมหาบัณฑิต. มหาวิทยาลัย ราชภัฏมหาสารคาม

นิยม พัฒนศรี, พรเพ็ญ เพชรสุขศิริ. (2564). บทบาทการพัฒนาท้องถิ่นของกำนันผู้ใหญ่บ้านในจังหวัด นครปฐม. วารสารวิจัยมหาวิทยาลัยเวสเทิร์น สาขามนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์. 7(1). 119-129.

พัชริน ปานอ่วม, กัมปนาท วงษ์วัฒนพงษ์, ภาสกร ดอกจันทร์. (2567). ปัจจัยที่ส่งผลต่อภาวะผู้นำของกำนัน ผู้ใหญ่บ้าน ในเขตอำเภอบางระกำ จังหวัดพิษณุโลก. วารสารการบริหารและสังคมศาสตร์ปริทรรศน์. 7(2). 295-306.

พิพัฒน์ ปิติวะพัฒน์. (2565). ปัจจัยที่ส่งผลต่อการปฏิบัติงานตามอำนาจหน้าที่ของผู้ใหญ่บ้าน กรณีศึกษา อำเภอแม่ออน จังหวัดเชียงใหม่. สารนิพนธ์ปริญญารัฐประศาสนศาสตรมหาบัณฑิต. คณะรัฐศาสตร์. จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.

วิโรจน์ ก่อสกุล. (2567). เอกสารประกอบการบรรยายกระบวนวิชา PAD 6102 ระเบียบวิธีวิจัยทางรัฐประศาสนศาสตร์. กรุงเทพมหานคร: โครงการรัฐประศาสนศาสตรมหาบัณฑิต, คณะรัฐศาสตร์, มหาวิทยาลัยรามคำแหง.

ส่วนบริหารงานกำนันผู้ใหญ่บ้าน สำนักบริหารการปกครองท้องที่ กรมการปกครอง. (2556). คู่มือปฏิบัติงาน กำนัน ผู้ใหญ่บ้าน ฯลฯ กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์อสาธิตาธิปไตย.

สุพรรณ นามศรีฐาน. (2565). การปฏิบัติงานตามอำนาจหน้าที่ของกำนันผู้ใหญ่บ้านในเขตอำเภอเมืองขอนแก่น จังหวัดขอนแก่น. วารสาร มจร พุทธโสธรปริทรรศน์. 2(2). 90-104.

อัฐกร ยาดี. (2564). บทบาทและการทำหน้าที่ของกำนัน ผู้ใหญ่บ้านใน พ.ศ. 2564 กรณีศึกษา: จังหวัดสระบุรี. การค้นคว้าอิสระรัฐศาสตรมหาบัณฑิต (การเมืองและการจัดการ). คณะรัฐศาสตร์. มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์.

การสัมภาษณ์ส่วนบุคคล

ประติทรรศน์ บวรเกษมพันธ์. ปลัดอำเภอหัวหน้ากลุ่มงานบริหารงานปกครอง ที่ทำการปกครองอำเภอดำเนินสะดวก. (4 กรกฎาคม 2568). สัมภาษณ์.

ปัญญา นาคพาณิชย์. ผู้ใหญ่บ้าน หมู่ที่ 1 ตำบลท่านัด อำเภอดำเนินสะดวก จังหวัดราชบุรี. (9 กรกฎาคม 2568). สัมภาษณ์.

พิสุทธิ บุญเกิด. ผู้ใหญ่บ้าน หมู่ที่ 2 ตำบลบึงงาม อำเภอดำเนินสะดวก จังหวัดราชบุรี. (5 กรกฎาคม 2568). สัมภาษณ์.

วสิน หุ่นกลอย. ผู้ใหญ่บ้าน หมู่ที่ 4 ตำบลบ้านไร่ อำเภอดำเนินสะดวก จังหวัดราชบุรี. (6 กรกฎาคม 2568). สัมภาษณ์.

ศศธร คำสุข. ผู้ใหญ่บ้าน หมู่ที่ 6 ตำบลบึงงาม อำเภอดำเนินสะดวก จังหวัดราชบุรี. (5 กรกฎาคม 2568). สัมภาษณ์.

เอกมล ทองระหง. กำนันตำบลท่านัด อำเภอดำเนินสะดวก จังหวัดราชบุรี. (7 กรกฎาคม 2568). สัมภาษณ์.